

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ

Επιστημονικό Περιοδικό
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΤΟΜΟΣ 13/2

VOLUME 13/2

PARABASIS

Journal of the
Department of Theatre Studies
University of Athens

ΑΘΗΝΑ 2015

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (19ος αιώνας-1922)

Η παρουσία και η σημασία της ελληνικής εκπαίδευσης στη Σμύρνη έχει αποτελέσει αντικείμενο εμπειριστατωμένης μελέτης παλαιότερων¹ και νεότερων μελετητών,² οι οποίοι με τα πορίσματα των ερευνών τους έχουν συνθέσει το πανόραμα της δράσης τόσο του εκπαιδευτικού προσωπικού, όσο και των αποφοίτων των ποικίλων ιδρυμάτων στοιχειώδους και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (αρρεναγωγείων και παρθεναγωγείων, δημόσιων και ιδιωτικών), καθώς και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως ήταν το Διδασκαλείο της Ευαγγελικής Σχολής (το μόνο διδασκαλείο αρρένων στη Μικρά Ασία) και τα δύο διδασκαλεία θηλέων, το Κεντρικό Παρθεναγωγείο Σμύρνης και το Ομήρειο Παρθεναγωγείο Σμύρνης, που ήταν επιφορτισμένα με την προετοιμασία δασκάλων και δασκαλισσών για τη στελέχωση των εκεί ελληνικών σχολείων.

Το παρόν μελέτημα εξετάζει την εμφάνιση του θεάτρου στην ελληνική εκπαίδευση της Σμύρνης από το 19ο αιώνα μέχρι το 1922, τόσο όσον αφορά στη σκηνική σχολική δραστηριότητα, όσο και στη σχετική δραματουργική παραγωγή.

Η παλαιότερη μνεία θεατρικής δραστηριότητας στο χώρο της εκπαίδευσης στα παράλια της Μ. Ασίας εντοπίζεται στην Ελληνική Σχολή των Κυδωνιών κατά την προεπαναστατική περίοδο και συνδέεται με το κίνημα του νεοελληνικού διαφωτισμού στα πλαίσια του οποίου, το θέατρο καλείται να υπηρετήσει τα ζητούμενα της εποχής: υπόμνηση της αρχαίας δόξας, σύνδεση με την προγενέστερη πατρώα κληρονομιά, με στόχο την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης και την προετοιμασία της εθνεγερσίας.³ Το 1817 μαθητές της Σχολής υπό την καθοδήγηση του φωτισμένου φιλόλογου και κληρικού Κων/νου Οικονόμου του εξ Οικονόμων, καθηγητή τότε της Ελληνικής Σχολής των Κυδωνιών παίζουν την *Εκάβη* του Ευριπίδη και τον *Φιλοκτήτη* του Σοφοκλή, *κεκλεισμένων των θυρών*⁴ για

¹ Βλ. ενδεικτικά Νίκος Βέης, *Συμβολή εις τα σχολικά πράγματα της Σμύρνης*, Τυπ. Μυρτίδη, Αθήνα, 1938. Ανάτυπο από τα *Μικρασιατικά Χρονικά*, έτος Α', τόμ. 1, σ. 193-237 και Χρήστος Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, Μαυριδίης Αθήνα 1962.

² Βλ. ενδεικτικά Χρήστος Σολδάτος, *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας: 1800-1922*, 3 τόμ., Γρηγόρης, Αθήνα 1989-1991 και Δανιήλ Αντωνίου, *Η εκπαίδευση στη Δντική Μικρά Ασία, περιοχή ελληνικής διοικήσεως Σμύρνης: 1919-1922*, 2 τόμ. Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2007. Βλ. επίσης πρακτικά συνεδρίων όπως: *Παιδεία –*

Εκπαίδευση στις αλησμόνητες πατρίδες της Ανατολής: Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την αρχαιότητα μέχρι τη Μεγάλη Έξοδο: Πρακτικά 2ου Συμποσίου, Νέα Ιωνία, 25-27 Νοεμ. 2005, Δήμος Νέας Ιωνίας, Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού, Νέα Ιωνία 2006, καθώς και αφιερωματικούς τόμους για τη Σμύρνη.

³ Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Το θέατρο στο σχολείο: Σύντομη ιστορική αναδρομή», *Θέατρο στο σχολείο: Πρακτικά Ημερίδας*, Αιγάλεω, 23 Φεβρ. 2000, επιμ. Βασιλική Δεμερτζή, Γ' Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθήνας, Τμήμα Πολιτιστικών Θεμάτων, Αθήνα 2001, σ. 25.

⁴ Ambroise Firmin-Didot, *Notes d'un voyage*

να μη λάβουν γνώση οι Τούρκοι, γεγονός που δεν απεφεύχθη για την προετοιμαζόμενη παράσταση των *Περσών*, η οποία τελικά μετά την παρέμβαση των Τούρκων δεν πραγματοποιήθηκε.⁵ Ο εμπνευστής των παραστάσεων αυτών, λάτρης του θεάτρου, είχε μεταφράσει στα καθ' ημάς τον *Φιλάργυρο* του Μολιέρου (Βιέννη 1816) σε ρέουσα δημοτική γλώσσα, συνοδεύοντας την έκδοση του έργου με έναν εκτενή πρόλογο, που αποτελεί την πρώτη θεωρητική πραγματεία για την κωμωδία⁶ στη νεότερη Ελλάδα. Την εποχή που ήταν σχολάρχης στη Σμύρνη είχε επίσης μεταφράσει στα νεοελληνικά, για τις ανάγκες των μαθητικών παραστάσεων που διοργάνωνε στη σχολή του, τραγωδίες του Σοφοκλή, οι οποίες δυστυχώς άφησαν το 1818 στην πυρκαγιά της Σμύρνης,⁷ ενώ στο έργο του *Γραμματικά*⁸ χαρακτηρίζει το θέατρο ως το *δημόσιον σχολείον της ημερότητας και της φιλανθρωπίας*.⁹

fait dans le Levant en 1816-1817, Typographie de Firmin Didot, Paris 1826, σ. 387 και Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, *Τα σωζόμενα φιλολογικά συγγράμματα εκδίδοντος Σοφοκλέους Κ. του εξ Οικονόμων*, τόμ. 1, Αθήνα 1871, σ. λδ'-λστ'. Βλ. επίσης Σοφία Δοανίδου, «Η Σχολή των Κυδωνίων», *Παιδεία*, τόμ. 1, Φεβρ. 1946-1947, σ. 274· Δημ. Σπάθης, *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 49· Βάλτερ Πούχγκερ, *Το θέατρο στην Ελλάδα: Μορφολογικές επισημάνσεις*, Παϊρίδης, Αθήνα 1992, σ. 294· Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη - Σμύρνη: Οκτώ μελετήματα*, Πολύτροπον, Αθήνα 2006, σ. 40 και Walter Puchner, *Hellenophones Theater im Osmanischen Reich (1600-1923): Zur Geschichte und Geographie einer geduldeten Tätigkeit*, LIT Verlag, Berlin-Wien 2012 (Balkanologie, band 4), σ. 69.

⁵ Η παράσταση των *Περσών* απαγορεύτηκε λόγω των υπαινιγμών προς την πρόσφατη ιστορία απογοητεύοντας τον εμπνευστή της (βλ. Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, *ό.π.* και Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *ό.π.*, σ. 40-41). Πρόσκαρα όμως. Το 1820 λίγους μήνες πριν από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, ο Κων/νος Οικονόμος, καλεσμένος στην κατοικία του πρώην μεγάλου ποστέλνικου Δημ. Μάνου στα Θεραπεία, συντονίζει την απαγγελία των *Περσών* με ένα μαθητή του από την Ελληνική Σχολή των Κυδωνίων, μπροστά σε επιφανείς Φαναριώτες, σε μία βραδιά συγκλησιακά φοροτισμένη (βλ. Comte de Marcellus, *Une lecture à Constantinople en 1820*, Paris, 1859 σ. 57 κ.εξ.· ο ίδιος, *Les Grecs anciens et les Grecs modernes*, Paris 1861, σ. 227-230· Κων/νος Οικονόμος, *ό.π.*· Κυριάκος Σμιόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα: 1810-1821*, τόμ. 3, Ερμής, Αθήνα 1979,

σ. 420· Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα*, τόμ. 1, Νέος Κύκλος Κ/πολιτών, Αθήνα 1994, σ. 121· Βάλτερ Πούχγκερ, *Ανιχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1995, σ. 309· ο ίδιος, *Δραματοουργικές αναζητήσεις: Πέντε μελετήματα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, σ. 272-273· Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 42). Βλ. επίσης σχετικά την πρόσφατη μελέτη της Gonda Van Steen, *Liberating Hellenism from the Ottoman Empire: Comte de Marcellus and the last of the Classics*, Palgrave Macmillan, New York 2010, καθώς και την εισήγηση του Αλέξι Πολίτη, «Η δημόσια ανάγνωση των *Περσών* σε φαναριώτικο αρχοντικό τον Οκτώβριο του 1820 και η αφήγησή της από τον Marcellus το 1859», Α. Γλυτζουρίης - Κ. Γεωργιάδη (επιμ.), *Πρακτικά του Γ Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου «Παράδοση και εκσυγχρονισμός στο νεοελληνικό θέατρο: Από τις απαρχές ως τη μεταπολεμική εποχή»*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2010, σ. 383-399 και Puchner, *Hellenophones Theater in Osmanischen Reich*, σ. 70.

⁶ Βάλτερ Πούχγκερ, «Δραματοουργικές και θεατρολογικές θεωρίες στην προεπαναστατική Ελλάδα: 1815-1818», *Είδωλα και ομοιώματα: Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, Νεφέλη, Αθήνα 2000, σ. 69-105.

⁷ Δημήτρης Σιατόπουλος, *Το θέατρο της Ρωμοσύνης*, Φυλιπότης, Αθήνα 1984, σ. 176.

⁸ Κων/νος Οικονόμος, *Γραμματικά ή Εγκυκλίων παιδευμάτων βιβλία*, Βιέννη 1817. Ανάλυση του έργου βλ. Άννα Ταμπάκη, «Νεοτερικότητα και ανάδυση των λογοτεχνικών και δραματολογικών κανόνων: Η Πουητική (Γραμματικά) του Κωνσταντίνου Οικονόμου», *Παράβασεις* 6 (2005), σ. 353-365.

⁹ Κων/νος Οικονόμος, *ό.π.*, τόμ. 1, σ. κβ'.

Τη μετεπεναστατική περίοδο, η εμφάνιση του θεάτρου στην ελληνική εκπαίδευση της Σμύρνης παρακολουθεί τη γενικότερη κοινωνική, πολιτική και οικονομική ανασυγκρότηση της ελληνικής κοινότητας, συνδεδεμένη κάθε φορά με φωτισμένες προσωπικότητες που υπηρέτησαν το χώρο της εκπαίδευσης και οι οποίες με το έργο και τη δράση τους συνέβαλαν στην προώθησή του.

Στον τομέα αυτό, κυρίαρχη αναδεικνύεται η αναβίωση του αρχαίου δράματος,¹⁰ τόσο όσον αφορά στη σκηνική πράξη, όσο και στη δραματουργική παραγωγή, πρωτότυπη (συγγραφή αρχαιοθέμων θεατρικών έργων) και μεταφραστική (μεταφράσεις στη νεοελληνική έργων των αρχαίων Ελλήνων δραματουργών). Το αρχαίο δράμα εντασσόμενο στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών αποτελούσε μέρος του σχολικού προγράμματος,¹¹ η διδασκαλία του οποίου εθεωρείτο, όπως και τα κείμενα της υπόλοιπης αρχαίας ελληνικής γραμματείας, μείζονος σημασίας για τη διαπαιδαγώγηση των ελληνοπαίδων. Συντελούσε στη γνώση του πολιτισμού της αρχαίας Ελλάδας, εφόδιο απαραίτητο για την κατανόηση του νεώτερου εθνικού βίου, στην εκμάθηση της προγονικής γλώσσας, αλλά πέραν των ανωτέρω, προσέφερε πολλαπλή ψυχική ωφέλεια για τη διαμόρφωση ηθικών χαρακτηρισμών με τη διδαχή πανανθρώπινων αξιών και τη διέγερση ευγενών αισθημάτων.¹²

Ανάμεσα στη σκηνική πράξη και τη συγγραφική δημιουργία, προηγήθηκε χρονικά η δεύτερη, απόρροια προσωπικού μόχθου μεμονωμένων λογίων διδασκάλων που ανέλαβαν τη σχετική πρωτοβουλία. Αντίθετα η σχολική παράσταση ως συλλογική δημιουργία ήταν πάντα δυσκολότερη, απαιτώντας ένα βαθμό ωρίμανσης των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας που επιτεύχθηκε με το χρόνο, αν και πίσω από τη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων πάντα υποκρύπτεται ένας ρηξικέλευθος εκπαιδευτικός, που αναλαμβάνει την υλοποίηση του όλου εγχειρήματος, ανεξάρτητα εάν αυτός μνημονεύεται, ή όχι, από τις πηγές.

¹⁰ Περισσότερα για το αρχαίο θέατρο στη Σμύρνη βλ. Chrysothemis Stamatopoulou-Vasilakou, «La réception du théâtre grec antique dans le bassin oriental de la Méditerranée au cours du XIXe siècle et au début du XXe: Le cas de Smyrne et d'Alexandrie», Anna Tabaki – Walter Puchner (eds), *First International Conference «Theatre and Theatre Studies in the 21st century» / Premier Congrès International «Théâtre et Études Théâtrales au seuil du XXIème siècle»: Athens, 28 Sept-1 Oct 2005: Proceedings*, Ergo, Athens 2010, σ. 405-412.

¹¹ Σχετικά με τη διδασκαλία έργων της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας στην εκπαίδευση βλ. Δ. Γληνός «Τα ελληνικά εν τη μέση εκπαίδευσει», *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Ανκειόν Σμύρνης*, έτος Α' (1906-1907), σ. 6-21· Β. Παπαγιαννίδης, «Περί αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων», *ό.π.*, έτος Γ' (1908-1909), σ. 55-63· «Πρακτικά Συνεδρίων: Συνεδρίασις Στ'», *ό.π.*, σ. 102-103, όπου καθορίζονται θέματα για διατριβές, όπως μεταξύ άλλων

των η σύγκριση της *Ιφιγένειας εν Ταύροις* του Ευριπίδη με το ομότιτλο έργο του Γκαίτε. Βλ. επίσης «Πρακτικά Συνεδρίων: Συνεδρία ΙΗ'», *ό.π.*, έτος Δ' (1909-1910), σ. 118-119· *ό.π.*, έτος Ε' (1910-1911), σ. 143-157· *ό.π.*, έτος Στ' (1911-1912), σ. 116-117, όπου καθορίζεται η διδακτέα ύλη για το επόμενο έτος, στην οποία συμπεριλαμβάνονται ο Ευριπίδης και ο Σοφοκλής· «Η κατά το σχολικόν έτος 1912-1913 διδαχθείσα ύλη», *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Ανκειόν Σμύρνης*, έτος Ε' (1912-1913), σ. 155-164, όπου στο πρόγραμμα διδασκαλίας συμπεριλαμβάνονται η *Ιφιγένεια εν Ταύροις* του Ευριπίδη και ο *Φιλοκτήτης* του Σοφοκλή.

¹² Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Το αρχαίο ελληνικό δράμα στις ελληνικές παροικίες: Το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης στο 19ο αιώνα», *Παράβασις* (3) 2000, σ. 198. Βλ. επίσης στον τόμο της ίδιας, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 51.

Στον τομέα της πρωτότυπης δραματοουργίας, η πρώτη σχετική μνεία τοποθετείται στα 1833 με τη δημοσίευση της αρχαιόθεμης τραγωδίας *Ο θάνατος του Έκτορος*¹³ του Αργύριου Καράβα (1805-1878), χιώτη λογίου ο οποίος, στις αρχές της δεκαετίας του 1830 εγκαθίσταται στη Σμύρνη, όπου εργάζεται ως καθηγητής και δημοσιογράφος μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1840. Στο έργο αυτό, που με κάποιες αλλαγές θα το τυπώσει πάλι στη Σμύρνη το 1847, το 1849 και το 1857 με τίτλο *Η εκδίκησης του Αχιλλέως*, ο συγγραφέας, εμπνεόμενος από την Ιλιάδα, πραγματεύεται την εκδίκηση του Αχιλλέα για το θάνατο του αδελφικού του φίλου Πατρόκλου. Πρόκειται για έμμετρη τραγωδία που τηρεί την κλασικίζουσα συνταγή της εποχής, χωριζόμενη σε πέντε πράξεις, χωρίς χορικά και πάροδο.¹⁴ Εντασσόμενο στη γενικότερη αναζήτηση της εποχής, σύνδεσης με την αρχαία ελληνική κληρονομιά με στόχο τη συγκρότηση μιας νέας πολιτιστικής ταυτότητας για το ελληνικό στοιχείο, το έργο παίχτηκε στη Σμύρνη¹⁵ και σε άλλες πόλεις, στα τέλη της δεκαετίας του 1840, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο συγγραφέας, ενώ ο ιστορικός Πάννης Σιδέρης εικάζει ότι παίχτηκε από μαθητές σε σχολείο της Σμύρνης,¹⁶ πληροφορίες που μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατό να τεκμηριωθούν.

Ακολουθεί το 1852 το μονόπρακτο αρχαιόθεμο δράμα *Δάμων και Φιντίας* του Ι. Α. Τασταβίνου, καθηγητή της ελληνικής γλώσσας στο Γαλλικό Γυμνάσιο Σμύρνης.¹⁷ Το έργο, με θέμα το γνωστό παράδειγμα φιλίας, μεταξύ των δύο πυθαγορείων φιλοσόφων, στις Συρακούσες της Σικελίας τον 4ο αι. π.Χ., αποτελεί μίμηση έργου του Arnaud Berquin (1747-1791) και γράφτηκε για να παρασταθεί από μαθητές του Γαλλικού Γυμνασίου Σμύρνης την ημέρα των δημοσίων εξετάσεων, όπως αναφέρεται στην πρώτη έκδοσή του (Σμύρνη 1852),¹⁸ ενώ ακολούθησε και δεύτερη έκδοσή του το 1853.¹⁹ Παίχτηκε επίσης το Φεβρουάριο του 1864 από μαθητές της ιδιωτικής σχολής των αδελφών Γ. και Π. Γρηγοριάδη.²⁰

Το 1870 εκδίδεται αυτοτελώς *Ο θριάμβος της φιλομαθείας, ή Οι χωρικοί μαθηταί*²¹ του Γ. Α. Αριστείδου²² (1816-1891), τρίπρακτο δράμα σε πεζό λόγο μετ'

¹³ Περισσότερα για το συγγραφέα και το έργο του βλ. Susana Lugo Mirón, *La función de los héroes homéricos en el teatro griego de la primera mitad del siglo XIX*, διδακτ. διατρ. στο Universidad de la Laguna, Departamento de Filología Clásica y Árabe, 2002, σ. 271-331 (διαθέσιμη στο δικτυακό τόπο exordio.gfb.umich.mx/archivos, πρόσβαση 29-12-2012). Ο Αργύριος Καράβας είχε φοιτήσει στην Ευαγγελική Σχολή (Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 197), στην οποία εργάστηκε αργότερα ως καθηγητής αρχαίων ελληνικών (βλ. Χρ. Σολομωνίδης, *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη: 1821-1922*, Αθήνα 1959, σ. 138).

¹⁴ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, «Σμυρναϊκή δραματολογία», στον τόμο *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 226-229.

¹⁵ Ό.π., σ. 229.

¹⁶ Πάννης Σιδέρης, *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου: 1794-1944*, τόμ. 1: 1794-1908, Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, Αθήνα 1990, σ. 207. Ίσως από μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής, όπου ο Αργύριος Καράβας ήταν καθηγητής.

¹⁷ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 291.

¹⁸ Κυριάκος Ντελόπουλος, *Παιδικά και νεανικά βιβλία τον 19ον αιώνα: Σχολιασμένη και εικονογραφημένη βιβλιογραφική καταγραφή*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1995, σ. 191, αρ. 253.

¹⁹ Ό.π., σ. 197, αρ. 265.

²⁰ Εφ. *Ενσέβεια* (Σμύρνη), 28 Φεβρ. 1864.

²¹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 326.

²² Ο Γ. Αριστείδης (1816-1891), ψευδώνυμο του

ασμάτων, που είχε δημοσιευτεί σε συνέχειες στο συμυρναϊκό περιοδικό *Μέντωρ*.²³ Το έργο εκτυλίσσεται στη μεγάλη αίθουσα ελληνικής σχολής. Πρόσωπα οι Φιλόχαρης, Πατρόκλης, Ευθύφρων, Θρασυκλής, Αριστόβουλος, Κλεινίας, Φανίας, Κλεοχάρης, Φιλώτας, Αθηνόδωρος και οι αδελφοί Αδαμίδα, όλοι μαθητές ενός λαϊκού σχολείου. Ο Φιλόχαρης αναγγέλλει στο φίλο του Πατρόκλη την απόφασή του να διακόψει τις σπουδές του και προσπαθεί να τον πείσει να κάνει το ίδιο και αυτός. Βαθμηδόν στη συζήτηση εμπλέκονται και οι υπόλοιποι μαθητές, οι οποίοι αρνούνται να εγκαταλείψουν το σχολείο και όταν ο Φιλόχαρης αποχωρεί, διερωτώνται πως θα μπορούσαν να τον βοηθήσουν. Η υπόθεση περιπλέκεται, όταν ο καθηγητής τους παίρνει θέση, στηλιτεύοντας όσους περιφρονούν τη μόρφωση, εννοώντας τον Φιλόχαρη. Οι μαθητές αποφασίζουν τότε να στήσουν αυτοσχέδιο δικαστήριο, το οποίο αποφασίζει ως ποινή για τον Φιλόχαρη την απομόνωσή του από όλους τους συμμαθητές του, μέχρι αυτός να μετανοήσει. Σύντομα όμως ο Φιλόχαρης, επηρεασμένος από εφιιάλτες, μετανοεί για την προηγούμενη απόφασή του, ειδικά μετά την ανάγνωση τού εναντίον του ψηφίσματος που έχουν τοιχοκολλήσει οι συμμαθητές του. Η μεταστροφή του θα έχει ως αποτέλεσμα όλοι να τον συγχωρήσουν. Μετά από έντονη μεταξύ τους συζήτηση, καταλήγουν να εκφράσουν το βαθύ σεβασμό τους για τους αρχαίους Έλληνες και να εγκωμιάσουν την αναγκαιότητα της παιδείας και την καλλιέργεια της φιλομάθειας, υποσχόμενοι ότι θα προσπαθούν πάντα για το καλύτερο.

Με έντονη την υπόμνηση της ελληνικής αρχαιότητας, όπως δηλώνουν άλλωστε τα αρχαιόθεμα ονόματα των ηρώων και η ηθικοδιδασκτική κατακλειδα αναγνώρισης της αξίας της αρχαίας ελληνικής παιδείας, ο συγγραφέας συγγράφει το έργο αυτό με στόχο να αναδείξει τις αρετές της φιλομάθειας, αλλά και του δικαιώματος στη μάθηση όλων των νέων, ανεξαρτήτως καταγωγής και οικονομικών δυνατοτήτων. Το έργο, αν και στερείται θεατρικότητας, λόγω των αργών μακροσκελών διαλόγων του, παίχτηκε στο Ελληνικό Λύκειο Σμύρνης στις 25 Ιουνίου 1872²⁴ και στο Σχολείο Αρρένων του Σεβδήςκιοϊ τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς.²⁵

Στη συγγραφή πρωτότυπης δραματοουργίας θα καταθέσει τη συμβολή της και η κυπρία λογία και παιδαγωγός, Σαφώ Λεοντιάς,²⁶ διευθύντρια τότε στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη.

Έχοντας αντίληψη της ευεργετικής επιρροής του θεάτρου στη μορφωτική και ψυχική καλλιέργεια των ελληνοπαίδων, η Λεοντιάς συγγράφει τρία θεατρικά έργα με τον γενικό τίτλο *Παραστάσεις δραματικάι αρμόδιαι εις παρθεναγωγεία*, (1871) με στόχο να εφαρμόσει την ευρωπαϊκή συνήθεια του «πανηγυρίζειν» στο

Γ. Πάππη (Ντελόπουλος, *Παιδικά και νεανικά βιβλία*, σ. 307, αρ. 572), πρέπει να ήταν δάσκαλος. Δεν έχουν βρεθεί άλλες πληροφορίες.

²³ *Μέντωρ* (Σμύρνη), έτος Β', αρ. 13, Σεπτ. 1870, σ. 29-37 και αρ. 14, Οκτ. 1870, σ. 49-52. (Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 292 και 326).

²⁴ *Μέντωρ*, έτος Δ', αρ. 35, Ιουλ. 1872, σ. 327-328. Μετά το δράμα παραστάθηκε η μονόπρακτι

κωμωδία *Ο απατηθείς απατεών* του Μιλτιάδη Πανά.

²⁵ Εφ. *Σμύρνη*, 18 Ιουλ. 1872.

²⁶ Περισσότερα για τη ζωή και το έργο της, βλ. Ηλίας Τζουφλας, «Σαφώ Λεοντιάς: Η μεγάλη Κυπρία παιδαγωγός και λόγια του περασμένου αιώνα», *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπονδών* 2 (1994), σ. 243-274.

τέλος της εξεταστικής περιόδου με παράσταση ενός θεατρικού έργου, τονίζοντας την αξία της πρωτότυπης θεατρικής δραματοουργίας για παιδιά και την αντίθεση της στην παρουσίαση ξένων θεατρικών έργων σε σχολικές παραστάσεις.²⁷ Ας σημειωθεί ότι πριν καταπιαστεί με τη συγγραφή σχετικών έργων, είχε παραφράσει στη νεοελληνική τους *Πέρσες* του Αισχύλου και είχε μεταγλωττίσει σε ομοιοκατάληκτους στίχους την *Εσθήρ* του Racine,²⁸ μεταφράσεις τα κείμενα των οποίων δεν έχουν εντοπιστεί.

Πρώτον δημοσιεύεται το μονόπρακτο έργο της με τίτλο *Συνέδριον των τρισάρων ηπείρων Ασίας, Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής μετά της μικράς Ελλάδος*²⁹ αποτελούμενο από δύο σκηνές. Αντικείμενο του έργου είναι η αναζήτηση της ευδαιμονίας του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό η μητέρα Γη συγκαλεί συνέδριο στο οποίο προσκαλεί τις κόρες της Ασία, Ευρώπη, Αφρική και Αμερική προκειμένου να συζητήσουν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να είναι ευδαίμων ή όχι. Κάθε ήπειρος λαμβάνει το λόγο χωριστά και εκθέτει τις απόψεις της για το θέμα, υποστηρίζοντάς τις με θέρημη σε σύγκριση πάντα με τις απόψεις που εκφράζουν οι υπόλοιπες. Η Ασία φρονεί ότι «ο άνθρωπος θα είναι πάντοτε ευδαίμων, όταν ζη διά παντός εν ανέσει και ηδυπαθεία»,³⁰ θέση με την οποία συμφωνεί και η Αφρική.³¹ Η Ευρώπη πιστεύει ότι ο άνθρωπος «πρέπει να ζητή καθ' όλους τους τρόπους το συμφέρον του, και προς επίτευξιν τούτου να εξασκή όλας τας διανοητικές και σωματικές του δυνάμεις»,³² ενώ η Αμερική γνωμοδοτεί ότι «ο άνθρωπος όταν εξασκεί ελευθέρως τας σωματικές και τας πνευματικές του δυνάμεις υπό το κράτος και την διεύθυνσιν βουλήσεως πεφωτισμένης υπό της αληθούς παιδείας κατηρητισμένης υπό της αγιωτάτης διδαχής του αμωμήτου Ιησού, είναι ευδαίμων». ³³ Τέλος η μικρή Ελλάδα λαμβάνοντας το λόγο στη δεύτερη σκηνή, συνοψίζει ότι «η ευδαιμονία του ανθρώπου συνίσταται εις την γνώσιν εαυτού και του αληθινού θεού διά της αληθούς φιλοσοφίας και του χριστιανισμού»³⁴ θέση που ικανοποιεί πλήρως τη Γη, η οποία για το λόγο αυτό της απονέμει το βραβείο, με τη σύμφωνη γνώμη και των άλλων ηπείρων. Το έργο τελειώνει με τη Γη να καλεί τη γραμματέα να απαγγείλει ποίημα με θέμα τη γέννηση του Ομήρου προς τιμή της Σμύρνης.³⁵

Κείμενο αλληγορικό, γραμμένο υπό μορφή που προσομοιάζει περισσότερο σε φιλοσοφικό, θρησκευτικό και πολιτικό δοκίμιο παρά σε θεατρικό έργο, το έργο

²⁷ Γεωργία Λαδογιάννη, *Το παιδικό θέατρο στην Ελλάδα: Ιστορία και κείμενα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ. 68. Βλ. επίσης Λεωνίδα Γαλάζης, *Ποιητική και ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο: 1869-1925*, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Λευκωσία 2012, σ. 231.

²⁸ «Λεοντιάς Σαπφώ», *Εθνικόν Ημερολόγιον του έτους 1867*, εκδοθέν υπό Μαρίνου Π. Βρετού, Αθήνα 1867, σ. 381· Σπυρίδων Δεβιάζης, «Σαπφώ Λεοντιάς», *Ελληνική Επιθεώρησης*, έτος Ε', αρ. 56, Ιούνιος 1912, σ. 199, δημοσίευμα στο πλαίσιο του αφιερώματος «Διαπρεπείς Ελ-

ληνίδες κατά τον ΙΘ' αιώνα». Βλ. επίσης Αθηνά Ταρσούλη, *Ελληνίδες ποιήτριες 1857-1940*, Αθήνα 1951, σ. 21 και Χρυσάνθη Ζιτσοιά, *Κύπριες λογοτέχνιδες: Μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 26.

²⁹ Βλ. *Παραστάσεις δραματικά αρμόδια εις παρθεναγωγεία*, Εκ του τυπογραφείου της Αμαλθείας, εν Σμύρνη 1871, σ. 1-26.

³⁰ Ό.π., σ. 8.

³¹ Ό.π., σ. 16.

³² Ό.π., σ. 13.

³³ Ό.π., σ. 20.

³⁴ Ό.π., σ. 26.

³⁵ Ό.π., σ. 26-29.

που βρίθει γεωγραφικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών γνώσεων για προφανείς εκπαιδευτικούς σκοπούς, είναι φυσικό να υστερεί σε θεατρικότητα. Με περιορισμένη διαλογικότητα, τα πρόσωπα εκφωνούν εκτενέστατους μονολόγους, στατικά, χωρίς ίχνος κίνησης ή ύπαρξης οποιασδήποτε πλοκής.³⁶ Το έργο παίχτηκε με επιτυχία τον Ιούνιο του 1870 από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη.³⁷

Στο δεύτερο έργο της, εκτενέστερο του προηγούμενου, με τίτλο *Συνδιάλεξι του χορού των Μουσών επί του Ελικώνος*,³⁸ και αυτό μονόπρακτο, η Λεοντιάς μας μεταφέρει στην αρχαιότητα στο όρος Ελικώνα, όπου οι οκτώ μούσες –η Ερατώ απουσιάζει σε περιοδεία με τον Απόλλωνα–³⁹ συζητούν, με τη συμμετοχή και της θεάς Αθηνάς, για το ποια τέχνη καθιστά τον άνθρωπο καθ' όλα σοφό. Κάθε μία μούσα αναφέρεται στην τέχνη που εκπροσωπεί και στη συμβολή της στην ανθρώπινη σοφία. Η θεά Αθηνά θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όλες οι τέχνες ωφελούν και παιδεύουν τον άνθρωπο, αλλά η *εντελής σοφία* είναι απόρροια του αμαλγάματος επιστήμης και αρετής, δηλαδή λογικής και χριστιανικού πνεύματος. Οι μούσες την επιδοκιμάζουν, η Κλειώ ως πρόεδρος κηρύσσει τη λήξη της συνεδρίασης και καλεί την Πολύμνια να ψάλλει προς τιμή της Αθηνάς έναν ύμνο ηθικού κάλλους για το πρόσωπο της Ελληνίδας χριστιανής.⁴⁰ Το έργο, που θυμίζει ποιμενικό δράμα με έντονο στοιχείο την ελληνοπρέπεια (σύνδεση της αρχαιότητας με τον χριστιανισμό), παίχτηκε δύο φορές από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής, στις 27 Ιουνίου του 1871 και τον Ιούνιο του 1874 και επαινήθηκε από τον τύπο.⁴¹ Τα δύο αυτά έργα που εκδόθηκαν από κοινού στη Σμύρνη το 1871 με το γενικό τίτλο *Παραστάσεις δραματικάι αρμόδιαι εις παρθεναγωγεία*, όπως ήδη αναφέρθηκε, ουσιαστικά αποτελούν συρραφή εκτενών μονολόγων με έντονο το στοιχείο του διδακτισμού. Σε γλώσσα αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα,⁴² τα κείμενα αυτά μπορούν σήμερα να αξιολογηθούν κυρίως για τη στόχευσή τους, τη διαπαιδαγώγηση των μαθητριών του Παρθεναγωγείου, αλλά και ως πηγή άντλησης πληροφοριών για το περιεχόμενο της παρεχόμενης τότε εκπαίδευσης, αλλά και της παιδείας της ίδιας της Λεοντιάδος.

Τρίτο έργο της είναι *Η πατρίς δυσφορούσα* με πρόσωπα την Πατρίδα και τις κόρες της Σμύρνη, Αρετή, Παιδεία, Επιστήμη, Τέχνη, Βιομηχανία, Ευτυχία

³⁶ Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 292-293. Για μία πρόσφατη ανάλυση με εύστοχες παρατηρήσεις βλ. Γαλάξης, *Ποιητική και ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο*, σ. 120-121, 222, 289, 432.

³⁷ *Παραστάσεις δραματικάι αρμόδιαι εις παρθεναγωγεία*, ό.π.

³⁸ *Συνδιάλεξι του χορού των Μουσών επί του Ελικώνος*, ό.π., 57 σελ.

³⁹ Ό.π., σ. 3.

⁴⁰ Ό.π., σ. 52-57.

⁴¹ Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην*

καθ' ημάς Ανατολή, σ. 293-294. Για εκτενέστερη ανάλυση με εύστοχες παρατηρήσεις βλ. Γαλάξης, *Ποιητική και ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο*, σ. 121-122, 222, 289, 386-387, 427, 449.

⁴² Γνωστή για την προσήλωσή της στην αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα την οποία χρησιμοποίησε σε όλα τα κείμενά της, εκπαιδευτικά και λογοτεχνικά, η Λεοντιάς ήρθε σε αντιπαράθεση με τον Ιω. Σκυλίτση για την αρνητική κριτική που άσκησε σε άρθρο του στην *Αμάθεια* για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στα παρθεναγωγεία (βλ. Μιχ. Αργυρόπουλος, *Χρονικά της Ανατολής: Σμύρνη: Σκιαγραφία*, Αθήνα 1944, σ. 102-103).

και Ελληνοφροσύνη. Η Πατρίδα, βρίσκεται σε απόγνωση και απελπισία, γιατί τα παιδιά της, στρεφόμενα «προς τα οθνεία και ξένα», την έχουν εγκαταλείψει. Περίλυπη της συμπαρίσταται η μικρή της κόρη Σμύρνη. Η εμφάνιση μιας από τις κόρες της, της Αρετής, που της θυμίζει ότι υπήρχαν και δυσκολότερες εποχές στο παρελθόν, την παρηγορεί πρόσκαιρα, προσδοκώντας ότι θα έρθουν στο μέλλον καλύτερες μέρες. Εκείνη (η Πατρίς) ελπίζει «η θεόδοτος του Ιησού θρησκεία» και η κόρη της Αρετή να φωτίσουν τον νου και την καρδιά των άλλων παιδιών της και ζητά από τη Σμύρνη να καλέσει τα «επισημότερα των τέκνων της», να παρουσιαστούν μπροστά της: την Παιδεία, την Επιστήμη, την Τέχνη, τη Βιομηχανία, την Ευτυχία και την Ελληνοφροσύνη. Κάθε κόρη περιγράφει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην εκτέλεση των καθηκόντων της προς την πατρίδα και η μητέρα τους τις νουθετεί να επανέλθουν στον δρόμο της αλήθειας και της αρετής, χωρίς να παρασύρονται από την Καλλωπιστικήν και τον Συρμόν οι οποίες ως βδέλλες απομυζούν την κοινωνία.⁴³

Πρόκειται για έργο αλληγορικό με πολλούς συμβολισμούς και κατάθεση θέσεων και απόψεων για θέματα που απασχολούσαν την τότε ελληνική κοινωνία, με έντονη τη διδακτική στόχευση. Αν και δεν εκδόθηκε, η υπόθεσή του μας είναι γνωστή από αναλυτική παρουσίασή του στο συμυρναϊκό τύπο.⁴⁴ Παίχτηκε στις 6 Ιουλίου 1872 στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη.⁴⁵

Πέρα από τη δραματουργική συγγραφή, η Σαπφώ Λεοντιάς σε εκτενές δοκίμιό της με τίτλο «Η εκ του θεάτρου ωφέλεια» που δημοσίευσε σε τρεις συνέχειες στην εφημερίδα *Αμάθεια*⁴⁶ της Σμύρνης το 1870, αναλύει σε βάθος τα θετικά αποτελέσματα του θεάτρου, εξετάζοντάς τα από τρεις απόψεις, την ηθική, την κοινωνική και τη φιλολογική και διατυπώνει την προσωπική της πεποίθηση για τις ευεργετικές επιδράσεις του «εις τα κοράσια και τας νεάνιδας». Με εκτενές συγγραφικό έργο,⁴⁷ η Λεοντιάς ως παιδαγωγός, θεωρώντας καθήκον της ως «αγωνιζομένης εν τω σταδίω της δημοσίου κορασιακής εκπαίδευσως να εξηγήσει δημοσίως υπό ποίαν άποψιν το θέατρον δύναται να ωφελήσει την κοινωνίαν και πουn έγκειται η ωφέλεια αυτή και πως πρέπει να ζητήται αυτή». Για τον «πεπαιδευμένον και μεμορφωμένον άνθρωπον της κοινωνίας», το θέατρο προσφέρει αναψυχή και διάχυση του πνεύματος, ενώ για τον άμοιρο «διανοητικής παιδείσεως και ηθικής μορφώσεως», το θέατρο αποτελεί «το καταλληλότερον σχολείον φωτισμού και ηθικοποιήσεως αυτού, διότι διδάσκεται εν αυτώ εμμελώς και ευτερπώς, παιδαγωγείται ψυχαγωγούμενος, ηθοποιείται ανεπαισθήτως, διό-

⁴³ Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Χ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, σ. 294-295.

⁴⁴ Βλ. εφ. *Πρόσδος* (Σμύρνη), 8 Ιουλ. 1872, σ. 2, 11 Ιουλ. 1872, σ. 1 και 13 Ιουλ. 1872, σ. 1-2.

⁴⁵ *Ό.π.*, 8 Ιουλ. 1872, σ. 2.

⁴⁶ Εφ. *Αμάθεια* (Σμύρνη), 10 Ιαν. 1870, 17 Ιαν. 1870 και 31 Ιαν. 1870.

⁴⁷ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Κυπριακή λογοσύνη 1571-1878: Προσωπογραφική θεώρηση*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, Λευκωσία 2002, σ. 185-186. Βλ. επίσης Ειρήνη Ριζάκη, *Οι γράφοι της Ελλάδας: Σημειώσεις για τη γυναικεία λογοσύνη τον 19ον αιώνα*, Κατάρατι, Αθήνα 2007, σ. 262-264.

τι βλέπει ενώπιον του την εαυτού φύσιν την ανθρωπίνη να ευδαιμονεί και να δοξάζεται ένεκα των ευγενών και εναρέτων αισθημάτων και φρονημάτων της, υποπίπτει δε εις πάθη και δεινά επονεϊδιστα και χλευάζεται και κακοδαιμονεί, όταν κυλινδείται εις τον βόρβορον των αμαρτιών και των κακιών».⁴⁸

Στον τομέα της μετάφρασης έργων της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας, θα καταθέσουν τη συμβολή τους τέσσερις εκπαιδευτικοί. Πρώτος, όπως ήδη αναφέρθηκε ο Κων/νος Οικονόμος⁴⁹ ο εξ Οικονόμων που είχε μεταφράσει την προεπαναστατική περίοδο τραγωδίες του Σοφοκλή στα νεοελληνικά. Δεύτερος ο Νικόλαος Κοντόπουλος,⁵⁰ καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης, που μεταφράζει έμμετρα τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή και τον εκδίδει στην Αθήνα το 1861.⁵¹ Ακολουθεί ο διακεκριμένος παιδαγωγός και λόγιος Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος,⁵² διευθυντής τότε της Ευαγγελικής Σχολής (1860-1883), ο οποίος παραφράζει έμμετρα τον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου. Τη μετάφραση αυτή θα δημοσιεύσει αρχικά σε συνέχειες στο περιοδικό *Όμηρος*⁵³ της Σμύρνης το 1875 και αυτοτελώς θα εκδοθεί με επιπλέον εισαγωγή και σημειώσεις του στην Αθήνα το 1888,⁵⁴ ένα χρόνο μετά το θάνατό του. Ο επίσης καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής Γεώργιος Σακκάρης⁵⁵ μεταφράζει και αυτός τον *Προμηθέα Δεσμώτη*, αποσπάσματα του οποίου δημοσιεύει στο περιοδικό *Ερασιστής* της Σμύρνης το 1911.⁵⁶

⁴⁸ Εφ. *Αμάλθεια*, 10 Ιαν. 1870. Το εκτενές αυτό δοκίμιο της Λεοντιάδος θα τύχει περαιτέρω παρουσίασης και ανάλυσης από τη γράφουσα, σε άλλο μελέτημά της.

⁴⁹ Για τον Κων/νο Οικονόμο βλ. Κ. Σιβίνης, *Υπόμνημα αντισχέδιον περί του αυδεσμοτώτου πρεσβυτέρου Οικονόμου Κωνσταντίνου του εξ Οικονόμων*, Τεργέστη 1857· Δημ. Μπαλάνος, *Ανέκδοτοι επιστολαί Κωνσταντίνου Οικονόμου*, Αθήνα 1936· Δημ. Μπαλάνος, «Αρχαίον Κωνσταντίνου και Σοφοκλέους Οικονόμου», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 23 (1948)· Κ. Λάππας – Ρόδη Σταμούλη, *Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων: Αλληλογραφία*, 2 τόμ., Αθήνα 1989· *Πρακτικά Συνεδρίου «Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων»*, Τσαριτσάνη, 25 Μαΐου 1996, Αθήνα 1998· Γιάννης Ξούριας, *Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων: Το φιλολογικό έργο του*, Ριζάριο Ιδρυμα, Αθήνα 2007.

⁵⁰ Ο Νικόλαος Κοντόπουλος υπήρξε καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης και εκδότης των σμυρναϊκών περιοδικών *Φιλόκαλος Σμυρναίος* (1858-1860) και *Τέρψις* (1870). Ως δημοσιογράφος συνεργάστηκε επίσης με το περιοδικό *Ανατολική Επιθεώρησις* (1872-1873). Έχοντας στο ενεργητικό του πρωτότυπα θεατρικά έργα και μεταφράσεις, μεταφράζει έμμετρα τον *Οιδίποδα* του Σοφοκλή που εκδίδεται στην

Αθήνα το 1861 (βλ. Γ. Οικονόμου – Γ. Αγγελινάρας, *Βιβλιογραφία των εμμέτρων νεοελληνικών μεταφράσεων της αρχαίας ελληνικής ποίησης*, Αθήνα 1979, αρ. 217).

⁵¹ Οικονόμου – Αγγελινάρας, *ό.π.*, αρ. 217.

⁵² Βλ. Όλγα Σαγκίδη, «Ξανθόπουλος Κωνσταντίνος» [Λήμμα], *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2002, (<http://www.ehw.gr>) με πλούσια βιβλιογραφία.

⁵³ «Αισχύλος, *Προμηθέας Δεσμώτης*: Παράφρασις έμμετρος υπό Κ. Ξανθοπούλου», *Όμηρος* (Σμύρνη), έτος Γ', τόμ. 3, αρ. 4, Απρ. 1875, σ. 132-140, αρ. 5, Μάιος 1875, σ. 169-176.

⁵⁴ Εφ. *Αμάλθεια* (Σμύρνη), 13 Φεβρ. 1888. Βλ. επίσης Οικονόμου – Αγγελινάρας, *Βιβλιογραφία*, σ. 280, αρ. 66.

⁵⁵ Ο Γεώργιος Σακκάρης, ο οποίος υπήρξε γυμνασιάρχης στις Κυδωνίες, από το 1909, όταν δημιουργήθηκε το εμπορικό τμήμα της Ευαγγελικής Σχολής, δίδαξε το μάθημα των εμπορικών (Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 115). Επίσης δίδαξε στο ιδιωτικό Λύκειο Παννίκη (*ό.π.*, σ. 328 και σ. 332) και στο Ομήρειο Παρθεναγωγείο (*ό.π.*, σ. 275).

⁵⁶ «Αισχύλος, *Προμηθέας Δεσμώτης*. Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Σακκάρης», *Ερασιστής* (Σμύρνη), έτος Β', αρ. 6, Ιουν. 1911, σ. 329-337.

Δεν λείπουν επίσης οι σχετικές δημοσιεύσεις στον περιοδικό τύπο μελετημάτων, αναλύσεων και παρουσιάσεων θεμάτων για το αρχαίο θέατρο από λογίους, οι οποίοι ήταν συγχρόνως και εκπαιδευτικοί. Ενδεικτικά μνημονεύουμε τις δημοσιεύσεις του Κων/νου Ξανθόπουλου,⁵⁷ του Γεώργιου Σακκάρη,⁵⁸ του Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου⁵⁹ «Περί των πηγών εν τη ιστορία του αρχαίου θεάτρου»,⁶⁰ του Βασιλείου Βασιλειάδη⁶¹ «Αριστοφάνης: Η κωμωδία παρ' Ἑλλήσι»⁶², καθώς και την επίσημη ομιλία του Ιωάννη Ολύμπιου, γυμνασιάρχου του Γυμνασίου Κυδωνιών, που εκφώνησε στην εορτή των Τριών Ιεραρχών στις 30 Ιανουαρίου 1912 με θέμα «Η ποίησις του Αισχύλου και η *Ορέστεια*», το κείμενο του οποίου δημοσιεύεται στη συνέχεια στο περιοδικό *Αιολικός Αστήρ*.⁶³ Το παράδειγμα των καθηγητών μιμούνται και μαθητές όπως είναι η περίπτωση του Αριστοτέλη Λυμπερόπουλου, απόφοιτου της Ευαγγελικής Σχολής ο οποίος δημοσιεύει σε συνέχειες το φιλολογικό δοκίμιό του «Ανάλυσις του Φιλοκτήτου του Σοφοκλέους» στην εφημερίδα *Ιωνία*⁶⁴ το 1875.

Όσον αφορά τη δραστηριότητα των ελληνικών εκπαιδευτηρίων της Σμύρνης στη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων, και εδώ κυριαρχεί η αναβίωση του αρχαίου δράματος, άμεσα συνδεδεμένη με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών στο πρόγραμμα διδασκαλίας των εκεί ελληνικών σχολείων, χωρίς βέβαια να λείπουν και μαθητικές παραστάσεις με διαφορετικό ρεπερτόριο. Έτσι μαθητές της ανωτάτης τάξης της Ευαγγελικής Σχολής παίζουν *Οιδίποδα Τύραννο* σε παράφραση του Νικ. Κοντόπουλου στις 8 Μαρτίου 1870 στο Θέατρο Σμύρνης.⁶⁵ Στις 27 Ιουνίου 1882 παίζεται η *Αντιγόνη* από μαθήτριες του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Σμύρνης.⁶⁶ Στις 24 Μαρτίου 1894 παίζεται σε παράφραση η *Ιφιγένεια εν Ταύροις* από μαθήτριες του Ελληνικού Παρθεναγωγείου «Περαίας» στο Κορδελιό,⁶⁷ επί-

⁵⁷ Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος, «Ανάλυσις της εννοίας του *Προμηθέως Δεσμώτον* του Αισχύλου», *Όμηρος* (Σμύρνη), έτος Γ', τόμ. 3, αρ. 7, Ιουλ. 1875, σ. 241-252.

⁵⁸ Γεώργιος Σακκάρης, «Εγκαίνια θεάτρου», *Ερασιστής* (Σμύρνη), έτος Α', αρ. 5, Ιουλ. 1910, σ. 241-256 και «Αισχύλος, *Προμηθέας Δεσμώτης*. Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Σακκάρης», *ό.π.*

⁵⁹ Ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου ήταν καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής (βλ. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 180), καθώς και του ιδιωτικού Λυκείου Παννίκη (*ό.π.*, σ. 332).

⁶⁰ Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, «Περί πηγών εν τη ιστορία του αρχαίου θεάτρου», *Ερασιστής* (Σμύρνη), έτος Β', αρ. 11, Νοέμ. 1911, σ. 593-599.

⁶¹ Ο Βασίλειος Βασιλειάδης ήταν φιλόλογος και δημοσιογράφος (βλ. Σολομωνίδης, *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη*, σ. 332).

⁶² Βασ. Βασιλειάδης, «Αριστοφάνης: Η κωμωδία παρ' Ἑλλήσι», *Αιολικός Αστήρ* (Κυδωνιές), έτος Α', αρ. 1, 1 Οκτ. 1911, σ. 4-5, αρ. 3, 1 Νοεμ. 1911, σ. 35-37 και του ίδιου, «Κριτική ανάλυσις

των κωμωδιών του Αριστοφάνους: *Ειρήνη*», *ό.π.*, έτος Γ', αρ. 54-55, 15 Δεκ. 1913, σ. 91.

⁶³ *ό.π.*, έτος Α', αρ. 10, 15 Φεβρ. 1912, σ. 145-149, αρ. 11, 1 Μαρτ. 1912, σ. 161-163.

⁶⁴ Εφ. *Ιωνία* (Σμύρνη), αρ. φ. 119, 23 Ιουλ. 1875, σ. 4, αρ. φ. 120, 26 Ιουλ. 1875, σ. 4, αρ. φ. 121, 30 Ιουλ. 1875, σ. 4, αρ. φ. 122, 2 Αυγ. 1875, σ. 4.

⁶⁵ Εφ. *Ενσέβεια* (Σμύρνη), 13 Μαρτ. 1870 και περ. *Τέρψις* (Σμύρνη), 7 Μαρτ. 1870. Βλ. επίσης Χρήστος Σολομωνίδης, *Το θέατρο στη Σμύρνη, 1675-1922*, Αθήνα, 1954, σ. 83. Στην παράσταση διακρίθηκαν οι μαθητές Δ. Σαμιωτάκης και Μαρτίνος Κουτούβαλης, μετέπειτα γιατρός και θεατρικός συγγραφέας (βλ. Γιάννης Σιδέρης, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σκηνή: 1817-1972*, τόμ. 1, 1817-1932, Ίκαρος, Αθήνα 1976, σ. 62).

⁶⁶ Εφ. *Νέα Σμύρνη*, 1 Μαΐου 1882 και *ό.π.*, 25 Ιουν. 1882. Μαζί με την τραγωδία παίχτηκε και το μονόπρακτο κωμειδύλλιο *Les Ricochets*, comédie en une acte avec couplets του Louis-Benoît Picard (1769-1828) (βλ. *ό.π.*).

⁶⁷ Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 5003, 30 Μαρτ. 1894.

σης η *Αντιγόνη* στα Κουλά από μαθήτριες του εκεί ελληνικού σχολείου τον Μάιο του 1896.⁶⁸ Το 1898 μαθητές του Γυμνασίου της Ευαγγελικής Σχολής ανεβάζουν τη *Μήδεια*⁶⁹ του Ευριπίδη στο πρωτότυπο υπό την καθοδήγηση του καθηγητή τους Αντώνιου Βορεάδη, στην αίθουσα του Συλλόγου «Απόλλων» στις 22 Απρ. 1898, ενώ το ίδιο βράδυ παίζουν την κωμωδία *Δικηγορικά Γελοία*. Την ίδια χρονιά (5 Ιουνίου 1898) τα άρρενα και τα θήλεα του Νηπιαγωγείου του Τσαϊρολή Μπαξέ παίζουν *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή.⁷⁰ Το 1907 νέοι ερασιτέχνες, μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής παίζουν την *Ιφιγένεια εν Ταύροις* στο θέατρο «Σπόρτιγκ», ως ευεργετική για τη σχολή τους, παράσταση που προκάλεσε ευρύτατη συζήτηση μεταξύ των λογίων εάν το έργο του Ευριπίδη έπρεπε να παιχτεί στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση, διχάζοντας την κοινή γνώμη,⁷¹ ενώ το 1912 μαθητές του Αμερικάνικου Κολλεγίου Σμύρνης παίζουν τον *Ιππόλυτο*⁷² και το 1913 απόφοιτοί του, που είχαν σχηματίσει τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο «Όμηρο» παίζουν την *Εκάβη*.⁷³

Όσον αφορά μαθητικές παραστάσεις με διαφορετικό ρεπερτόριο, εκτός αρχαίου δράματος, ενδεικτικά μνημονεύεται ότι στην ετήσια γιορτή του Ελληνικού Λυκείου Σμύρνης παίχτηκε το 1871 το δράμα *Καμίλλος ήτοι Η μεγαλοφυχία*⁷⁴ και η μονόπρακτη κωμωδία *Ο πεινασμένος ποιητής*⁷⁵ και το 1873 *Ο Μεσσίας* του Παν. Σούτσου με επανάληψη της ίδιας μονόπρακτης κωμωδίας.⁷⁶ Το 1882, στο ιδιωτικό σχολείο «Ελληνικόν Παρθεναγωγείον Χαρ. Αναστασιάδη»⁷⁷ μαθήτριες παρέστησαν το δράμα *Μαρία Στούαρτ*⁷⁸ στα γαλλικά και μία κωμωδία⁷⁹ στα ελ-

⁶⁸ Ό.π., αρ. φ. 5512, 11 Μαΐου 1896. Η είδησις συνοδεύεται από το εξής δεικτικό σχόλιο: «... παρεστάθη η *Αντιγόνη* του Σοφοκλέους εις την γλώσσαν του τόπου διά να καταλαβαίνουν και αι οικογένειαι ό,τι δεν εκατάλαβε και εκείνος όστις εδίδαξε εις τας μαθητέρας αυτήν την τραγωδιαν» (ό.π.), εννοώντας ως γλώσσα του τόπου τη νεοελληνική.

⁶⁹ Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 5978, 17 Απρ. 1898, ό.π., αρ. φ. 5979, 18 Απρ. 1898, ό.π., αρ. φ. 5982, 24 Απρ. 1898. Στην παράσταση που συμμετείχαν μόνο άρρενες διακρίθηκαν οι μαθητές Ανδρέας Σταματιάδης («Μήδεια») μετέπειτα δημοσιογράφος και θεατρικός συγγραφέας, Δημήτρης Γληνός («Κρέων») μετέπειτα εκπαιδευτικός, Στέλιος Σπεράντσας, μετέπειτα γιατρός και λογοτέχνης και Νίκος Ευσταθίου (βλ. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 159-160).

⁷⁰ Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 6026, 29 Ιουνίου 1898.

⁷¹ Σολομωνίδης, *Το θέατρο στη Σμύρνη: 1657-1922*, σ. 161-163.

⁷² Βασίλης Βιτάλης, «Το δεκαπενθήμερον: Η παράστασις του *Ιππολύτου*», *Κόσμος* (Σμύρνη), έτος Δ', αρ. 82, 15 Μαΐου 1912, σ. 207.

⁷³ Κυριακή Μαμώνα, Λήδα Ιστικοπούλου Σω-

ματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: 1861-1922, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2006, σ. 94.

⁷⁴ Πρόκειται μάλλον για ιστορικό δράμα με θέμα το πρόσωπο του Ρωμαίου στρατηγού και πολιτικού Furius Camillus (446-365 π.Χ.), ο συγγραφέας του οποίου δεν μνημονεύεται.

⁷⁵ «Η εορτή του Ελληνικού Λυκείου», *Μέντωρ* (Σμύρνη), έτος Γ', αρ. 24, Αύγ. 1871.

⁷⁶ «Η εορτή του εν Σμύρνη Ελληνικού Λυκείου», ό.π., έτος Ε', αρ. 46, Ιούνιος 1873, σ. 318, όπου επίσης μνημονεύονται τα ονόματα των μαθητών που έλαβαν μέρος στην παράσταση.

⁷⁷ Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 301.

⁷⁸ Είναι πιθανόν ότι δεν πρόκειται για το γνωστό έργο του Fr. Schiller, αλλά για έργο Γάλλου συγγραφέα, το οποίο είχε γραφτεί ειδικά για μαθήτριες, ενδεχομένως του Antoine Laubie Marie Stuart à l'école: *Drame historique en trois actes* (1850) ή του J. A. Guyet Marie Stuart: *Drame historique en 3 actes, composé pour les contributions des prix dans les pensionnats de demoiselles* (1851) ή του Martial Soullier Marie Stuart, reine d'Ecosse et de France: *Drame historique en 3 actes pour pensionnats de demoiselles* (1878).

⁷⁹ Ο Σολομωνίδης (*Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 301)

ληνικά. Το 1907 μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής παίζουν στο θέατρο «Σπόρτιγκ» τις μονόπρακτες κωμωδίες *Το γυαλένιο μάτι* του Δημ. Κόκκου και τη *Βεγγέρα* του Ηλία Καπετανάκη,⁸⁰ ενώ στις γιορτές του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης απαγγέλλονται μονόλογοι από θεατρικά έργα.⁸¹ Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι αναφερόμενες μαθητικές παραστάσεις είναι ενδεικτικές της σχολικής θεατρικής δραστηριότητας, διότι η σχετική έρευνα είναι σε εξέλιξη και δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Οι ερασιτεχνικές αυτές παραστάσεις με μαθητές του ίδιου φύλου χαρακτηρίζονταν από μία ιδιαιτερότητα αποδεκτή από το κοινό που δεν φαίνεται να το ξενίζει το γεγονός ότι οι ανδρικοί ρόλοι στα παρθεναγωγεία ερμηνεύονταν από κοπέλες και οι γυναικείοι ρόλοι στα αρρεναγωγεία από άρρενες. Αντίθετα μάλιστα οι κριτικοί εξέφραζαν στον τύπο τη συμπάθειά τους και στήριζαν με θετικά σχόλια το εγχείρημα των μαθητών. Οι παραστάσεις αυτές επιτύγχαναν δύο στόχους: να μυήσουν τους μαθητές κατά κύριο λόγο στην αρχαία ελληνική τραγωδία, καθιστώντας τους περήφανους για τους αρχαίους προγόνους τους, αλλά και με τα έσοδα από την πώληση των εισιτηρίων να ενισχύσουν οικονομικά τη λειτουργία των σχολείων.⁸²

Από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1914) και μετά αρχίζει η αντίστροφη πορεία για την ελληνική εκπαίδευση στη Μικρά Ασία. Η λειτουργία των σχολείων γίνεται προβληματική. Τα ελληνικά σχολεία κλείνουν το ένα μετά το άλλο, πολλοί φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι διαλύονται, δάσκαλοι διώκονται. Στη διάρκεια της Μικρασιατικής Εξστρατείας η Ύπατη Αρμοστεία με συντονισμένες ενέργειές της θα επιχειρήσει να ανατρέψει την κατάσταση, πρόσκαιρα όμως.

Το κλίμα αυτό θα έχει επιπτώσεις και στη θεατρική δραστηριότητα των σχολείων. Η σχετική παλαιότερη και νεότερη έρευνα έχει αποφέρει πενιχρούς μόνο καρπούς, γεγονός που αποδεικνύει ότι η χεμαζόμενη ελληνική εκπαίδευση στα χρόνια πριν τη Μικρασιατική καταστροφή περιόρισε αισθητά τη θεατρική της δραστηριότητα. Λιγότερες είναι οι σχετικές πληροφορίες.

αναφέρει ότι παίχτηκε μία κωμωδία του Παντόπουλου, πληροφορία που ελέγχεται, διότι τα ήδη γνωστά έργα του εμφανίζονται αργότερα (βλ. *Η ενάτη της νυκτός* το 1885, η διασκευή των *Μυλωνάδων* το 1888, η μονόπρακτη κωμωδία *Δεν έσχιες τη γάτα* το 1888, το κωμειδύλλιο *Η νύφη της Κούλουρης* το 1895).

⁸⁰ Σολομωνίδης, *ό.π.*, σ. 160.

⁸¹ Βλ. *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Β΄ (1907-1908), σ. 172, έτος Δ΄ (1909-1910), σ. 10, έτος Ε΄ (1910-1911), σ. 10-12.

⁸² Στον ισολογισμό του 1844 σημειώνεται ότι η Ευαγγελική Σχολή είχε για πρώτη φορά έσοδα από θεατρικές παραστάσεις 932 γρόσια, ενώ στον ισολογισμό της τριετίας 1866-1869 αντίστοιχα έσοδα 7.709 γρόσια (Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 159). Στους πόρους του

Κεντρικού Παρθεναγωγείου Σμύρνης συμπεριλαμβάνονται επίσης εισπράξεις από ευεργετικές θεατρικές παραστάσεις (βλ. *ό.π.*, σ. 248), όπως μνημονεύει άλλωστε και η διευθυντριά του Ουρανία Δούκα στον απολογισμό της στις 22 Μαΐου 1919 (βλ. Καλλιόπη Κολιοπούλου-Γρίβα, *Ουρανία Δούκα*, Ένωσις Σμυρναίων, Αθήνα 1974, σ. 29). Σχετικά με το θέμα της οικονομικής ενίσχυσης των σχολείων από τις εισπράξεις των θεατρικών παραστάσεων βλ. επίσης Σολδάτος, *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας*, τόμ. 2: Η οργάνωση και η λειτουργία των σχολείων, Αθήνα 1989, σ. 107, 148-149 και Αντωνίου, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, τόμ. 1, σ. 14 και τόμ. 2, σ. 434, 437, 438.

Στις 30 Ιουνίου του 1919 στη γιορτή για την απονομή των ενδεικτικών στην Αστική Σχολή Τυάνων απαγγέλλονται διάλογοι, μονόλογοι και πατριωτικά τραγούδια.⁸³ Το 1920 σε σχολική γιορτή στο Κορδελιό προς τιμή του κοινοτικού ευεργέτη Θωμά Αντωνιάδη παίζονται μεταξύ άλλων το τετράπρακτο πατριωτικό δράμα *Μάρτυρες και εκδικηται*⁸⁴ του Ηλία Τζανετή και η μονόπρακτη κωμωδία *Το αγροκήπιον*.⁸⁵ Την ίδια χρονιά σε άλλη σχολική γιορτή στο Νυμφαίο παίζεται η *Λύρα του γερο-Νικόλα* του Δημ. Κόκκου, επιτυχής παράσταση την οποία παρακολούθησαν ο συνταγματάρχης Δ. Πετροπούλακης και πολλοί ανώτατοι αξιωματικοί,⁸⁶ ενώ στη Σμύρνη ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος «Όμηρος» των αποφοίτων του Αμερικανικού Κολλεγίου Σμύρνης παίζει την *Ιφιγένεια εν Ταύροις*.⁸⁷ Το 1921 μαθητές της Μικτής Σχολής Κιρκαγάτς παίζουν τη *Λύρα του γερο-Νικόλα*, παράσταση που διοργάνωσε ο Αναμορφωτικός Σύνδεσμος Δεσποινίδων Κιρκαγατσίου.⁸⁸ Την ίδια χρονιά μαθητές και μαθήτριες δίνουν επίσης παράσταση το Μάρτιο στο Ευθυβούλειο Αρρεναγωγείο Κορδελιού,⁸⁹ ενώ το Νοέμβριο, η Ιωνική Σχολή διοργανώνει σχολική γιορτή, όπου μεταξύ άλλων παρουσιάζεται μία παιδική οπερέττα που καταχειροκροτήθηκε.⁹⁰ Τα Χριστούγεννα του 1921 μαθήτριες του Λυκείου εμφανίζονται να συμμετέχουν σε ερασιτεχνική παράσταση που διοργανώνεται στο Θέατρο Σμύρνης για ενίσχυση των σχολών του Λαϊκού Κέντρου Σμύρνης, με πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα, όπου μεταξύ άλλων παίζονται το μονόπρακτο του Edmond Rostand *Δύο πιερρότοι*,⁹¹ σκηνή από το μελόδραμα *Το καμπαρέ των απάχηδων* και η κωμωδία του Eugène Labiche *Ο πεθερός του πεθερού του*.⁹²

Τέλος το Φεβρουάριο της αποφράδας χρονιάς πραγματοποιείται στην Κοινοτική Σχολή του προαστίου Καραντίνας, με πρωτοβουλία του εφοροεπόπου της Κοινότητας Λάμπρου Δ. Ζαχαριάδη και του διευθυντή της Σχολής Όθωνα Παπαδόπουλου σχολική παράσταση προς όφελος της Σχολής,⁹³ η οποία από τις μέχρι σήμερα έρευνες φαίνεται ότι είναι η μόνη σχολική παράσταση που εντοπίζεται στη Σμύρνη και στις πέριξ περιοχές το 1922.

⁸³ Σολδάτος, *ό.π.*, τόμ. 2, σ. 58.

⁸⁴ Το έργο εκδόθηκε σε δεύτερη έκδοση στο Springfield της Μασσαχουσέτης το 1928.

⁸⁵ Λουκιανός, «Από το Κορδελιό», εφ. *Κόσμος* (Σμύρνη), αρ. φ. 613, 23 Μαρτ. / 6 Απρ. 1920, σ. 2.

⁸⁶ «Εις το εσωτερικόν: Σχολική εορτή», *ό.π.*, αρ. φ. 602, 12/25 Απρ. 1920, σ. 1.

⁸⁷ Περ. *Νέα Ζωή* (Σμύρνη), περίοδος Δ', τόμ. 19, αρ. 54, 24 Μαΐου 1920, σ. 303.

⁸⁸ Αντωνίου, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, τόμ. 2, σ. 437.

⁸⁹ Η παράσταση που δόθηκε μπροστά σε πυκνό και εκλεκτό ακροατήριο περιελάμβανε πατριωτικά τραγούδια, εθνικούς χορούς, παρουσίαση σχολικού μονόπρακτου δράματος και κωμωδίας οι τίτλοι των οποίων δεν μνημονεύονται («Σχο-

λική Εορτή», εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 964, 28 Μαρτ. / 11 Απρ. 1921, σ. 2).

⁹⁰ «Σχολική Εορτή», *ό.π.*, αρ. φ. 1100, 25 Νοεμ./6 Δεκ. 1921, σ. 2 και *ό.π.*, αρ. φ. 1102, 28 Νοεμ./10 Δεκ. 1921, σ. 2.

⁹¹ *Les deux pierrots ou le souper blanc: lever de rideau en vers* (Paris 1911) παίχτηκε για πρώτη φορά στην Comédie Française στις 21 Μαΐου 1894.

⁹² «Μεγάλη εορτή», εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 1129, 25 Δεκ. 1921/7 Ιαν. 1922. Ας σημειωθεί ότι δεν έχει βρεθεί έργο του Labiche με τέτοιο τίτλο. Το πιθανότερο είναι να έχει γίνει παραλλαγή του πρωτότυπου τίτλου.

⁹³ «Σχολική παράσταση», *ό.π.*, αρ. φ. 1159, 12/23 Φεβρ. 1922, σ. 5.

Κλείνοντας, εκτός από τις σχολικές παραστάσεις θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αρκετοί σύλλογοι, ιδίως φιλεκπαιδευτικοί, συνέχισαν, έστω και υπό αντίξοες συνθήκες, να διοργανώνουν παραστάσεις με σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων για τη συντήρηση των σχολείων και την αρωγή δασκάλων και μαθητών, όπως ο Αναμορφωτικός Σύνδεσμος Δεσποινίδων Κιρκαγατσίου⁹⁴ (1921) και ο Όμιλος Ερασιτεχνών Καλλιθέας⁹⁵ (1921).

⁹⁴ Ο Σύνδεσμος αυτός έπαιξε το 1921 τη *Σκλάβια* του Σπυρ. Περεσιάδη και τη μονόπρακτη κωμωδία *Παρομμία τεσσαράκοντα* του Σύλβιου (Αντωνίου, *ό.π.*, σ. 438).

⁹⁵ Ο Όμιλος Ερασιτεχνών Καλλιθέας έδωσε παράσταση με το έργο *Δύο λοχία* του D' Aubigny στην αίθουσα του Κεντρικού Παρθεναγωγείου υπέρ των σχολών των πολιούχων Σμύρνης

αγίων Βουκόλου και Πολυκάρπου (εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 885, 4/17 Φεβρ. 1921 σ. 1 και αρ. φ. 886, 5/18 Φεβρ. 1921, σ. 2). Σχετικά με τις μαθητικές παραστάσεις της περιόδου 1920-1922 βλ. επίσης διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία Ηλιάνας Κυρόγλου με θέμα «Το θέατρο στη Σμύρνη 1920-1922», ΕΚΠΑ, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, 2012, σ. 80, 125-126.